

Türkiye’de Meslek Kuruluşları: Katılım, Şeffaflık ve Siyasî Duruş Sorunu

Ömer Çaha

Prof. Dr. | Yıldız Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi

Liberal düşünce, Yıl 17, Sayı 67, Yaz 2012, s. 97-122

Meslek kuruluşları, Türkiye’nin en büyük örgütlü topluluklarını oluşturmaktadır. Bugün meslek kuruluşları bünyesinde toplanan dokuz milyonu aşkın meslek mensubu bulunmaktadır. Türkiye’de meslek örgütleri “diplomaya dayalı” olanlarla “sermâyeye dayalı” olanlar olmak üzere iki kategoride toplanmasına rağmen üyelik yapıları, örgütlenme modelleri, seçim sistemleri ve yönetim tarzları bakımından büyük benzerlikler taşımaktadırlar. Meslek odaları, kamuoyunda öteden beri değişik nedenlerden dolayı tartışma konusu olamışlardır. Bu tartışmaların, çoğunlukla meslek kuruluşlarında siyasî duruş, şeffaflık, denetim, katılım, zorunlu üyelik, hesap verebilirlik, seçim süreçleri, demokratik duruş ve üyelerle ilişki gibi konularda yoğunlaştığı söylenebilir. Üye sayısı 20 binin üzerinde olan dokuz meslek grubunu konu edinen bir alan araştırması, Temmuz 2011 tarihinde Liberal Düşünce Topluluğu tarafından 12 ilde toplam 2200 meslek mensubu üzerinde gerçekleştirilmiş ve bu konuların her biri meslek mensuplarının bakışından hareketle analiz edilmiştir. Bu makale geniş kapsamlı o araştırmanın bazı verilerinden derlenmiştir.

A. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırma Türkiye’de faaliyet gösteren ve üye sayısı 20 binin üzerinde olan dokuz meslek kuruluşu mensupları üzerinde gerçekleştirilmiştir. İlgili tabloda görüldüğü gibi üye sayısı bakımından en büyük meslek kuruluşu Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) iken, en küçük meslek kuruluşu ise 22 bin üyesiyle Türk Diş Hekimleri Birliği (TDB)’dir. Araştırma örnekleminin seçiminde

meslek kuruluşlarının üye sayısı referans olarak kabûl edilmiştir. Üye sayısı 100 binin altında olan meslek kuruluşları 200, üye sayısı 100 bin ile bir milyon arasında olan meslek kuruluşları 250, üye sayısı bir ile iki milyon arasında olan meslek kuruluşları 300, üye sayısı iki milyonun üzerinde olan meslek kuruluşları ise 350 katılımcı ile araştırmada yer almıştır. Sahada elde edilen veriler bu sayılar üzerinden ağırlandırılarak analiz edilmiştir.

	Üye sayısı	Örneklem içindeki payı	Yüzde
Serbest Muh. ve Mâlî Müşavir Odaları Birliği	80250	200	9,1
Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu	1896000	300	13,6
Türk Tabipler Birliği	63000	200	9,1
Türk Diş Hekimleri Birliği	22000	200	9,1
Türk Eczacılar Odası Birliği	24119	200	9,1
Türkiye Barolar Birliği	63487	200	9,1
Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği	342996	250	11,4
Türkiye Ziraat Odaları Birliği	4800000	350	15,9
Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği	1200000	300	13,6
Toplam	8491852	2200	100

Tablo 1: Araştırma Kapsamına Alınan Meslek Kuruluşları

Her meslek mensubu meslek kuruluşlarıyla iki kademeli bir ilişki içindedir. Birinci kademede meslek mensupları faaliyet gösterdikleri ildeki ilgili odayla doğrudan üye olarak ilişkilidirler. Meslek mensupları ikinci kademede ise bu odaların bağlı bulunduğu üst birliklerle bağlantılıdır. Anket uygulamasına dayanan bu araştırma, bu gerçekten hareketle iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada, araştırmada yer alan 18 yaş üzerindeki katılımcılarla yüz yüze mülâkata dayalı bir anket uygulanmıştır. Bu ankette ana hatlarıyla iller düzeyinde faaliyet gösteren odalarla ilgili sorgulamalar yapılmıştır. İkinci aşamada ise aynı katılımcılara birlikler hakkındaki fikirleri ve kanaatleri sorulmuştur. Araştırmada böylece iller düzeyindeki odalarla, merkezi Ankara'da bulunan ve tüm bağlı odalar adına hareket eden birlikler iki ayrı düzlemde ele alınıp incelenmiştir.

Araştırma, yukarıda belirtilen sayılar üzerinden gerekli ağırlıklandırmalar yapıldıktan sonra 12 ilde toplam 2200 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu iller odaların örgütlenmesinde esas kabûl edilen il kategorileştirilmesi göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Bu kategoriler kalkınma endeksine göre oluşmuştur. Buna göre birinci iller kategorisinde İstanbul, Ankara ve İzmir; üçüncü iller kategorisinde kalkınmada öncelikli olan Diyarbakır, Erzurum, Samsun, Trabzon ve Van; ikinci iller kategorisinde ise diğer illeri temsil etmek üzere Adana, Antalya, Bursa ve Eskişehir seçilerek araştırmaya dâhil edilmiştir. Odaların her tür ücretleri (kayıt, aidat, vb.) bu kategoriler esas alınarak yapıldığı için, bu tür bir kategorileştirmenin üretilen hizmetlerle ilişkili olabileceği varsayımından hareketle illerin seçiminde bu husus önemli bir kriter olarak göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca Türkiye İstatistik Kurumu’nun esas aldığı NUTS-2 bölgeleme sistemi dikkate alınarak seçilen illerin tüm Türkiye’yi temsil etme kapasitesine sâhip iller olmasına dikkat edilmiştir.

Araştırma örnekleminin seçiminde iki aşamalı olmak üzere “amaçlı” ve “sistemik rastgele” örneklem yöntemi kullanılmıştır. Buna göre birinci aşamada her meslek kuruluşunun alt kategorileri tespit edilmiş ve bunlara hangi kotalar düzeyinde anket uygulanacağına karar verilmiştir. İkinci aşamada ise belirlenmiş olan kategorilerde belli sayıda kişiye sistemik rastgele yöntemine göre ulaşılarak anket uygulanmıştır. Tâkip eden sayfalarda görüleceği gibi, yapılan analizlerde frekans ve çapraz dağılımların yanı sıra korelasyon (correlation) ve varyans analizi (ANOVA) gibi istatistiksel testlere de yer verilmiştir. Varyans analizi, ankette yer alan her soru için meslek kuruluşları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için yapılmıştır. Korelasyon analizi ise benzer biçimde sorgulanan konularla meslek kuruluşları arasında bir ilişki olup olmadığını ölçmek için yapılmıştır. Elde edilen veriler analiz edilmeden önce anket sorularının güvenilirliği 0.05 yanılma payı, başka bir deyişle %95 güven aralığı baz alınarak ölçülmüştür. Araştırmada yapılan istatistiksel analizler de benzer biçimde %95 güven aralığı esas alınarak yapılmıştır.

B. Demokrasi Sınavında Meslek Kuruluşları

Meslek kuruluşlarının demokratik duruşu, başka bir deyişle demokrasiden yana tavır alıp almayışları önemli bir soru işaretidir. Meslek kuruluşlarının kendilerini birer sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamalarına rağmen, Türkiye’de kırılğan bir hat üzerinden yürümekte olan demokratik yapıdan ne kadar yana oldukları gerçekten bir tartışma konusudur. Askerî darbelerin meslek kuruluşlarını da zaman zaman birer üs olarak kullanarak, onlar üzerinden sivil iktidarları devirdiklerini biliyoruz. Bunun canlı örneğini 28 Şubat

sürecinde gördük. 28 Şubat sürecinde gerek üye yapıları, gerek hükmettikleri mâlî güçleri, gerekse örgütsel yapıları bakımından Türkiye'nin en güçlü meslek kuruluşlarından olan TESK ile TOBB sivil hükümetin devrilmesinde ve yerine asker güdümlü bir hükümetin kurulmasında aktif rol oynadılar. Diğer meslek kuruluşları içinde bu ikisi kadar açıktan olmasa bile benzer biçimde militarist sürece destek verdikleri bilinen bir gerçektir.

Oda yönetimlerinin oluşum biçimi, özellikle seçim süreci ve seçimlere katılımından dolayı tartışmaya açık bir konudur. Meslek kuruluşları yönetimlerinin seçim süreci iki aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşamada illerdeki oda yönetimi, ikinci aşamada ise Ankara'daki üst birlik/konfederasyon yönetimleri oluşur. Üst birlik/konfederasyon yönetimleri oda yönetimlerine veya iller düzeyinde belirlenmiş olan delegelere dayanır. Seçim sürecinin başlangıç noktası olan oda seçimleri genel olarak seçime bir ay kala İl Seçim Kurullarının meslek mensuplarını haberdar etmesiyle başlar. Ne var ki, yönetim için yarışan grupların tüm meslek mensuplarına ulaşma imkânı bulunmamaktadır. Çoğu odalarda yöneticiler meslek mensuplarının iletişim bilgilerini rakipleri ile paylaşmamaktadırlar. Bu bakımdan da meslek mensupları oda seçimine tam anlamıyla angaje olamamakta ve gerekli ilgiyi göstermemektedirler. Oda yönetimlerinin seçimlerine katılımın dikkate değer düzeyde düşük kaldığı bilinen bir gerçektir. Oda yönetimlerinin seçim süreçlerini demokratik açıdan sıkıntılı kılan hususlardan biri esasen budur. Ne var ki, araştırma bulgularına göre meslek mensuplarının yaklaşık olarak yüzde 60'ı bu hususu bir sorun olarak görmemekte ve oda yönetimlerinin demokratik biçimde oluştuğuna inanmaktadır.

	Evet	Hayır	Fikir belirtmeyen	Toplam
TÜRMOB	76,0	20,0	4,0	100
TESK	46,0	39,3	14,7	100
TTB	73,0	21,5	5,5	100
TDB	67,5	25,5	7,0	100
TEB	69,0	22,5	8,5	100
TBB	66,0	29,0	5,0	100
TMMOB	59,6	32,0	8,4	100
TZOB	48,3	38,3	13,4	100
TOBB	55,7	28,3	16,0	100
Ortalama	60,3	29,7	10,0	100

Tablo 2: Oda yönetiminin demokratik bir şekilde oluştuğunu düşünüyor musunuz?

Oda yönetimlerinin demokratik biçimde oluştuğunu düşünenlerin önemli bir kesimi, tâkip eden sayfalarda analiz edileceği gibi üst birlik yönetimlerinin demokratik biçimde oluştuğuna inanmamaktadır. Bu eğilim özellikle bazı mesleklerde belirgin biçimde yoğunluk kazanmaktadır. Meslekler bazında yapılan analizlerden anlaşıldığına göre Esnaf ve Sanatkâr, Sanayi ve Ticaret ile Ziraat Odaları gibi sermâyeye dayalı mesleklerde oda yönetimlerinin demokratik biçimde yapıldığına ilişkin kuşkular daha fazladır. Oda yönetiminin demokratik biçimde oluştuğuna ilişkin kanaat sözgelimi TÜRMOB'a bağlı mesleklerde yüzde 80'e yakın iken, bu oran Ziraat Odalarında yüzde 50'nin altında kalmaktadır.

Araştırmada ayrıca oda yönetimlerinin çalışma tarzının demokratik olup olmadığı da sorgulanmıştır. Bu yönde bir soru katılımcılara yöneltilirken oda yöneticilerinin hangi davranışının demokratik olup olmadığı izah edilmemiştir. "Oda yönetiminin çalışma tarzı" gibi genel bir ifade ile meslek mensuplarının oda yönetimi hakkında sâhip olduğu imajın demokratik çalışma tarzıyla ne derece örtüştüğü sorgulanmıştır. Meslek kuruluşlarıyla demokrasi arasındaki en düşük ilişkinin bu noktada ortaya çıktığı görülmektedir ($r = ,057$, $P \leq ,007$). Meslek mensuplarının dikkate değer bir kısmı oda yönetiminin çalışma tarzını demokratik olarak değerlendirmemektedir. Bu oran yüzde 34 gibi dikkate değer bir düzeydedir. Oda yönetiminin çalışma tarzını demokratik bulanlar tüm meslek mensuplarının ancak yüzde 56'lık bir kesimini oluşturmaktadır.

Kuşkusuz oda yönetiminin çalışma tarzı ile odaların demokratik açıdan duruşu arasında birebir doğrusal ilişki bulunmaktadır. Demokratik çalışma tarzına sâhip olmayan yönetimin, temsil ettiği meslek kuruluşunu demokratik bir duruşta tutması doğal olarak beklenemez. Bu varsayımdan hareketle şu değerlendirmeyi yapmamız mümkündür: Meslek kuruluşlarını demokratik duruşa kavuşturan ya da bu tür bir duruştan uzaklaştıran aktörler yöneticilerdir. Dolayısıyla meslek kuruluşları, yöneticilerin tutumuna bağlı olarak demokratik bir duruşa kavuşmakta ya da böylesi bir duruştan uzaklaşmaktadır.

	Evet	Hayır	Fikir belirtmeyen	Toplam
TÜRMOB	62,0	31,0	7,0	100
TESK	43,7	40,3	16,0	100
TTB	72,0	23,5	4,5	100
TDB	62,0	29,0	9,0	100
TEB	65,0	27,0	8,0	100
TBB	54,0	36,5	9,5	100
TMMOB	61,6	32,0	6,4	100
TZOB	43,4	46,9	9,7	100
TOBB	53,3	27,7	19,0	100
Ortalama	55,8	33,7	10,5	100

Tablo 3: Oda yönetiminin çalışma tarzını demokratik buluyor musunuz?

Oda yönetiminin çalışma tarzının değerlendirilmesinde meslek kuruluşları arasında istatistiksel olarak dikkate değer anlamlı bir farklılığın olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır (F: 10, df: 8, $P \leq ,000$). Oda yönetiminin çalışma tarzını demokratik bulmama eğilimi en fazla Ziraat Odalarında kendisini ortaya koymaktadır. Zira bu odaya mensup meslek mensuplarının çoğu oda yönetimlerinin çalışma tarzını demokratik bulmamaktadır. Ziraat Odalarına mensup meslek mensuplarının yüzde 43'ü oda yönetimlerinin çalışma tarzını demokratik bulurken, bunu demokratik bulmayanların oranı yüzde 47'ye kadar çıkmaktadır. Benzer bir eğilimin sermayeye dayalı diğer meslek kuruluşlarında da var olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle TESK'e bağlı meslek mensupları da oda yönetimlerinin çalışma tarzını önemli ölçüde demokratik bulmamaktadır.

Kısaca, meslek mensuplarının merceğinden hareketle meslek kuruluşlarının demokratik yapı bağlamında yapılan analizinden şu sonuca varmak mümkündür: Meslek mensupları kendi odalarının kurumsal yapısını demokratik bir yapı olarak benimsemektedir. Ancak meslek kuruluşlarının yönetimi söz konusu olduğunda, meslek mensuplarının aynı iyimserliğe sâhip olduğunu söylemek güçleşmektedir. Bununla birlikte, diplomaya dayalı küçük sayıda üyeye sâhip olan meslek kuruluşlarına bağlı meslek mensuplarında odalarının demokratik yapıda bulunduğuna ilişkin baskın bir kanaat bulunmaktadır. Buna karşın, diplomaya dayalı geniş üye yapısına sâhip olan TMMOB gibi kurumlarda olumlu kanaatin diğerlerine göre biraz daha düşük düzeyde sey-

rettiğini görüyoruz. Demokratik yapı ve duruş söz konusu olduğunda meslek kuruluşlarına karşı kuşkucu tutumun daha çok sermayeye dayalı geniş tabanlı meslek kuruluşlarında yoğunlaştığı belirgin biçimde görülüyor. Araştırmaya katılan TESK, TOBB ve TZOB'ne bağlı meslek mensupları bu konuda daha az iyimser bir tutum sergilemektedirler.

C. Meslek Kuruluşlarında Katılım Sorunu

Demokratik toplumlar giderek aktif katılım yönünde evrilmektedirler. Kararların yönetenlerle yönetilenler tarafından ortaklaşa alınması mekanizmasına dayanan “katılımcı demokrasi” hem makro düzeyde, hem de mikro düzeyde giderek yaygınlaşmaktadır. Katılımcı demokrasinin makro boyutu vatandaşların karar mekanizmalarına ulusal düzeyde katılımına işaret ederken, mikro boyutu ise vatandaşların yerel düzeydeki katılımını ifade etmektedir.

Katılım mekanizmasının sâdece ulusal ve yerel yönetimlerle ilgili olmadığını, bunun aynı zamanda kurumlar için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Hiç kuşkusuz kurumların demokratik yapısının en önemli ayaklarından biri katılımıdır. Üyelerin aktif biçimde karar mekanizmalarına katılmaları, faaliyetlerden haberdar edilmeleri, kurumlar üzerinde aktif denetim kurmaları, faaliyetlerin bir parçası hâline gelmeleri gibi hususlar kurumlarda katılımın olup olmadığına bağlıdır. Kuşkusuz kurumsal katılım üyelerin performansının yanı sıra kurumların yapısal olarak katılıma açık olup olmayışıyla da yakından bağlantılıdır. Şâyet kurumlar, üyelerin katılıma istekli olmalarına rağmen gerekli mekanizmaları harekete geçirmiyorlarsa burada katılım sorunu üyelerden çok kurumların yapısal özellikleriyle bağlantılıdır.

Bu bölümde meslek kuruluşlarında katılımı iki bağlamda incelemeye çalışacağız. Bir yandan üyelerin hangi düzeyde katılım eyleminde bulunduğunu, bir yandan da kurumların üyelerin katılımına ne denli açık olduğunu üyelerin gözünden analiz edilmiştir.

“Odanızın faaliyetlerine hiç katılıyor musunuz?” şeklindeki soruya gelen cevaplardan anlaşıldığına göre oda faaliyetlerine “düzenli” olarak katılanlarla, “hiç” katılmayanların oranı birbirine yakındır. İkisi arasındaki farkın sâdece 2 puan gibi düşük düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Tüm cevaplar üzerinden analiz yapıldığında oda faaliyetlerine düzenli veya ara sıra katılanların oranının yüzde 62 düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak araştırmada odanın herhangi bir faaliyeti sorgulandığı için bu oranın fazla yüksek olmadığını belirtmek gerekir. Normal şartlarda düzenli olmasa bile ara sıra katılım oranının oldukça yüksek olması beklenir. Zira faaliyetlerin bir kısmı

üyelerin zorunlu olarak zaten katılmak mecburiyetinde olduğu faaliyetlerdir. Bu bakımdan oda faaliyetlerine katılımın çok daha yüksek düzeyde olması beklenir. Dokuz meslek kuruluşu üzerinden elde edilen bilgilere göre üyelerin yüzde 37'si odaların faaliyetlerine katılmamaktadır. Her üyenin zorunlu üyelikten dolayı aidat ödemesine rağmen kurumunun faaliyetleri içinde yer almaması üyelerin kişisel tercihi olabileceği gibi, yukarıda ifade edildiği gibi kurumların katılıma kapalı oluşuyla da bağlantılı olabilir.

	Düzenli olarak katılıyorum	Bazen katılıyorum	Pek katılmıyorum	Hiç katılmıyorum	Fikir belirtmeyen	Toplam
TÜRMOB	43,5	42,0	7,5	6,5	0,5	100
TESK	25,3	24,3	12,7	35,3	2,3	100
TTB	26,0	44,0	17,5	11,5	1,0	100
TDB	31,0	44,0	13,0	12,0		100
TEB	26,5	38,0	19,5	14,5	1,5	100
TBB	20,5	44,5	19,0	15,5	0,5	100
TMMOB	24,8	42,0	12,8	19,2	1,2	100
TZOB	23,1	28,9	12,6	34,3	1,1	100
TOBB	19,3	26,3	10,3	42,7	1,3	100
Ortalama	26,0	35,6	13,5	23,7	1,1	100

Tablo 4: Odanızın faaliyetlerine hiç katılıyor musunuz?

Meslek kuruluşları bazında yapılan analizlere göre kurumlar arasında belirgin ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır (F: 18, df: 8, $P \leq ,000$). En yoğun katılımın TÜRMOB üyeleri arasında olduğu görülmektedir. TÜRMOB'a üye olan meslek mensuplarının yüzde 43.5 gibi önemli bir kesimi kuruluşun faaliyetlerine düzenli olarak katıldığını belirtmiştir. Bazen katılanlar da dikkate alındığında bu kuruluşla bağlı üyelerin yüzde 85 düzeyinde bir katılım performansı sergilediği anlaşılmaktadır. Üyelerin kurum faaliyetlerine katılımını baz aldığımızda TÜRMOB'un diğer kuruluşlara göre daha organik bir yapıda olduğunu, üyeleriyle daha fazla etkileşim içinde olduğu söylenebilir. Bu etkileşimi sağlayan ana unsurlardan biri kuruluşun sağladığı mesleki eğitim faaliyetleridir. Zira bu kuruluşla bağlı meslekleri icra etmek için üyelerin belli bir staj eğitiminden geçmesi gerekmektedir.

Katılım konusunda en düşük performansı sermâyeye dayalı TOBB, TESK ve TZOB gibi kuruluş üyeleri gerçekleştirmektedir. Üyelerin yaklaşık yüzde 43'ü TOBB'un hiçbir faaliyetine katılmadığını belirtmiştir. Diğer iki kurumda da faaliyetlere hiç katılmama oranı yüzde 30'lar düzeyindedir. Üyelerin katılımını dikkate alarak, sermâyeye dayalı meslek kuruluşlarının üyeleriyle zayıf bir etkileşim içinde olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu, kurumların gerçekleştirdiği faaliyetlerin yeterince duyurulmamasından kaynaklanabileceği gibi, bu kurumlar tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin üyeleri ilgilendirmemesiyle de bağlantılı olabilir. Bu hususun, ayrıca sermâyeye dayalı meslek kuruluşlarının gerçekten üyelerin yaşamında ciddî bir anlam ifade edip etmemesiyle de bağlantılı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Katılımın gerçekleştiği alanlardan biri meslek kuruluşları tarafından düzenlenen etkinlikler ise, biri de kurumun kaderini tâyin eden yönetimin belirlenmesi sürecidir. Yöneticilerin kuruluşların hayatında etkili rol oynadığı gerçeğini dikkate aldığımızda katılımın bu noktada ne denli önemli olduğunu bir kez daha anlamış oluruz. Oda yönetimi seçimlerine katılımın genelde düşük düzeyde kaldığı medyaya yaygın biçimde yansımaktadır. Burada elde edilen bulgular medyaya yansıyan bilgileri doğrulayıcı niteliktedir. Araştırma, katılımcıların seçime karşı ilgisini son seçim üzerinden değerlendirdiğinde üyelerin yüzde 45.5'i kuruluşlarının son seçimine katılmadığı anlaşılmaktadır. Katılanların oranı ise yüzde 54.5 düzeyindedir. Bu resme bakarak bir yorum yapacak olursak meslek kuruluşlarına katılımın aslında dikkate değer düzeyde düşük olduğunu söyleyebiliriz. Zira meslek kuruluşlarına üyelik zorunlu olup, üyeler düzenli olarak bu kuruluşlara aidat ödemektedirler. Yönetim kadrolarının, kuruluşların çalışma performanslarının yanı sıra aslında duruşlarını da belirlediğini dikkate aldığımızda seçimlerin hem kuruluşlar hem de meslek mensupları için son derece büyük önemde olduğunu söyleyebiliriz. Ancak buna rağmen üyeler seçime gerekli ilgiyi göstermiyorlarsa burada üyelerin ilgisizliğinden çok kurumlar düzeyindeki yapısal sorunların belirleyici olduğuna hükmetmek yanlış olmayacaktır.

	Evet katıldım	Hayır katılmadım	Toplam
TÜRMOB	77,5	22,5	100
TESK	41,7	58,3	100
TTB	65,0	35,0	100
TDB	59,0	41,0	100
TEB	56,0	44,0	100
TBB	68,5	31,5	100
TMMOB	48,4	51,6	100
TZOB	43,4	56,6	100
TOBB	49,7	50,3	100
Ortalama	54,5	45,5	100

Tablo 5: Oda yönetiminin son seçimine katıldınız mı?

Meslek kuruluşları bazında yapılan analizlerden anlaşıldığına göre sermayeye dayalı meslek kuruluşlarında son seçime katılım oranının düşük olduğu görülmektedir. Sermâyeye dayalı üç meslek kuruluşunda da son seçime katılmayanların oranı katılanların oranından belirgin biçimde yüksektir. TESK üyelerinin yüzde 58'i son seçime katılmamıştır. Diğer iki sermayeye dayalı meslek kuruluşunda da son seçime katılmayanların oranı yüzde 50'nin üzerindedir. Burada altı çizilmesi gereken hususlardan biri de TMMOB'un gerek faaliyetlere katılım, gerekse seçimlere katılım konusunda sergilemiş olduğu performanstır. Bu odaya mensup üyelerin de yarısından fazlası odanın son seçimine katılmamıştır. Üyelerin gerek faaliyetler, gerekse seçimler bağlamında TMMOB'a gerekli ilgiyi göstermemesi iki neden bağlanabilir: Bunlardan biri bu kuruluşun da sermayeye dayalı meslek kuruluşları gibi geniş bir üye tabanına sâhip olması. İlk bölümlerde ifade edildiği gibi bu kuruluşun 400 bin civarında üyesi bulunmaktadır. Oysa diplomaya dayalı diğer meslek kuruluşlarının tümünün üye sayıları 100 binin altındadır. İkincisi TMMOB'ların ideolojik ve siyasal bir örgütlenme tarzına sâhip olmasıdır. Bu hususun, medyaya zaman zaman yansıyan bir şikâyet konusu olduğunu belirtmek gerekir.

Meslek kuruluşlarının çoğunun ilgili yasasında seçimlere katılmama durumunda cezaî müeyyide ön görülmüştür. Meslek kuruluşlarının mevzuatlarına göre kabûl edilir bir mazereti olmaksızın oda yönetiminin seçimlerine

katılmayan meslek mensuplarına parasal ceza verilir. Araştırmada bu husus da sorgulanmıştır. Üstelik bu husus herhangi bir seçimle sınırlı kalacak şekilde değil, meslek mensuplarının tüm meslek yaşamı boyunca yaşadığı seçimleri kapsayacak şekilde sorulmuştur. “Bugüne kadar odanızın herhangi bir seçimine katılmadığınız için hiç ceza aldınız mı” şeklinde yöneltilen soruya gelen cevaplardan anlaşıldığına göre üyelerin sâdece yüzde 3.7’si bugüne kadar oda yönetiminin seçimine katılmadığı için ceza almıştır. Bu konuda altı çizilmesi gereken bir gerçek şudur: Meslek kuruluşlarının yönetimini ele geçiren gruplar bir dahaki seçimi kazanmak için muhaliflerini mümkün mertebe seçimlerden uzak tutmaya, buna karşın kendilerine yakın üyelerin seçime katılmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla rakiplerinin seçime katılmaması zaten kendi işlerine geldiği için gelip oyunu kullanmayanlara herhangi bir ceza müeyyide uygulamamaktadırlar. Ceza müeyyide bir bakıma yönetimlerin aleyhine olan bir şeydir. Bu bakımdan bu müeyyidenin meslek kuruluşlarında etkin biçimde işlemediği görülmektedir.

	Evet aldım	Hayır almadım	Fikir belirtmeyen	Toplam
TÜRMOB	14,3	71,4	14,3	100
TESK	2,6	86,0	11,4	100
TTB	2,7	94,6	2,7	100
TDB	8,9	80,0	11,1	100
TEB		97,6	2,4	100
TBB	11,1	84,4	4,4	100
TMMOB	3,5	90,7	5,8	100
TZOB	3,4	91,5	5,1	100
TOBB		85,3	14,7	100
Ortalama	3,7	88,1	8,2	100

Tablo 6: Bugüne kadar odanızın herhangi bir seçimine katılmadığınız için hiç ceza aldınız mı?

Konuya meslek kuruluşları bağlamında bakıldığında ceza müeyyide konusunda en hassas kurumun TÜRMOB olduğu anlaşılır. TÜRMOB’a bağlı üyelerin yüzde 14’ü bugüne kadar herhangi bir seçime katılmadığı için ceza müeyyide ile karşılaşmıştır. Ceza müeyyidenin yüzde 10’unun üzerinde bir oranla işlediği diğer bir kurum TTB’dir. Geriye kalan kurumların tümünde ceza müeyyide uygulamasının sembolik düzeyde kaldığı anlaşılmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, ceza müeyyide aynı zamanda meslek kuruluşu-

nun yönetimi ile üyelerini karşı karşıya getiren bir uygulamadır. Zaten yüzde 50'lere yakın oranda seçime katılmayan üyeleri cezalandırmak yönetimler açısından oldukça yıpratıcıdır. Bu bakımdan birçok meslek kuruluşunda yönetimler bunu kolay kolay göze alamamaktadırlar.

Katılımın boyutlarından biri seçimlere ve kuruluşlar tarafından düzenlenen faaliyetlere katılım ise, bir boyutu da karar mekanizmasına etkin biçimde katılmaktır. Yukarıda ifade edildiği gibi karar mekanizmalarına etkin biçimde katılmada kurumların üyelere karşı tutumları büyük bir öneme sâhiptir. Üyeleriyle etkileşim kurarak fikirlerini alan, önerilerini değerlendiren kuruluşlar kuşkusuz katılım yollarını açık tutarak üyelerinin etkin katılımına zemin hazırlarlar. Türkiye'de meslek kuruluşları bu konuda nasıl bir performans sergiliyor? Araştırmanın konularından biri de budur. Katılımcılara bu yönde yöneltilen soruya gelen cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla meslek kuruluşları faaliyetlerini belirlerken, kurumla ilgili kararlar alırken üyelerinin görüşlerini alma ihtiyacı hissetmiyorlar. Katılımcılar içinde, odalarının hiçbir konuda kendilerine danışmadığını belirtenlerin oranının yüzde 35 civarında olması bu gerçeği ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılanların yüzde 50'si meslek kuruluşlarının kendilerine hiçbir konuda veya bazı konularda danışmadığını belirtmiştir. Meslek kuruluşlarının her konuda veya bazı konularda fikrini aldığını düşünenlerin oranı (%48.7) bu şekilde düşünmeyenlerin oranından (%49.8) daha düşüktür. Bu verilerden hareketle katılım konusundaki performans düşüklüğünde meslek kuruluşlarının önemli bir rolünün olduğunu söyleyebiliriz.

	Her konuda fikrimi alıyor	Bazı konularda fikrimi alıyor	Pek fikrimi almıyor	Hiçbir konuda fikrimi almıyor	Fikir belirtmeyen	Toplam
TÜRMOB	17,0	44,0	15,0	23,0	1,0	100
TESK	13,7	27,3	13,0	43,3	2,7	100
TTB	15,0	45,0	17,0	21,0	2,0	100
TDB	12,0	45,5	15,5	25,5	1,5	100
TEB	10,5	45,5	17,5	25,5	1,0	100
TBB	7,0	35,5	20,0	35,5	2,0	100
TMMOB	7,2	40,4	18,4	31,6	2,4	100
TZOB	7,4	39,7	14,9	37,4	0,6	100
TOBB	9,3	27,3	9,7	52,3	1,3	100
Ortalama	10,7	38,0	15,3	34,5	1,6	100

Tablo 7: Odanız, aldığı kararlarda bir üye olarak size danışıyor mu veya fikrinizi alıyor mu?

Hangi kuruluşlar bu konuda daha olumsuz performans sergilemektedir? Buna ilişkin analizlere bakıldığında sermayeye dayalı meslek kuruluşları daha olumsuz bir görüntü vermesine rağmen durumun diplomaya dayalı bazı kuruluşlarında da fazla farklı olmadığı görülür. Araştırma bulgularına göre sermayeye dayalı meslek kuruluşlarında üyelerin yarısından fazlası bu konuda olumsuz fikir belirtmiştir. Özellikle TOBB üyeleri bu konuda belirgin biçimde ön plâna çıkmaktadır. Odalarının kendi görüşlerine başvurmadığını düşünen TOBB'a bağlı oda üyelerinin oranı yüzde 62 düzeyindedir. Diplomaya dayalı mesleklerden TBB bu konuda diğerlerine göre daha fazla ön plâna çıkmaktadır. Diplomaya dayalı meslek kuruluşlarından siyasete yakın duran veya siyasî pozisyon takınan kurumların, üyelerinin görüşlerine fazla itibar etmediği anlaşılmaktadır. Bu da oda yönetimini elinde bulunduranlarla üyelerin tercihleri arasında belirgin bir farklılığın bulunduğu gerçeğine işaret etmektedir. Bu iddia özellikle üst birlikler söz konusu olduğu zaman geçerli.

D. Meslek Kuruluşlarında Denetim ve Şeffaflık Sorunu

Meslek kuruluşlarının ilgili yasalarında genel olarak üç birim bulunmaktadır: Bunlar yönetim, denetim ve disiplin kurullarıdır. Bazı kuruluşlarda disiplin kurulu, haysiyet kurulu adı altında görev yapmaktadır. Bir mesleğe bağlı meslek mensupları meslek kuruluşlarının seçimlerine katılarak bu birimleri seçerler. Ancak meslek kuruluşlarında seçimler genelde çoğunluk sistemine dayalı liste usûlüyle yapıldığı için bu üç birim birlikte genel olarak aynı grubun elinde kalmaktadır. Bu da doğal olarak meslek kuruluşlarının çalışma tarzını sorunlu hâle getirmektedir.

Bu sorunlu alanın en fazla ön plâna çıktığı hususlar şeffaflık ve denetim konusudur. Meslek odalarında şeffaflık, hesap verebilirlik, denetim gibi mekanizmalarla ilgili kamuoyunda tartışmalar bulunmaktadır. Meslek kuruluşlarında tüm birimlerin aynı gruplar tarafından ele geçirilmesi beraberinde kapalı bir örgütsel yapıyı getirmektedir. İçinde muhalefeti barındırmayan bir yapılanma doğal olarak otokontrol mekanizmasından yoksun olarak çalışmaktadır. İç denetim mekanizması büyük ölçüde aynı grupların elinde olmasından dolayı meslek kuruluşlarında yöneticilerin önemli ölçüde inisiyatif sâhibi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bir bakıma kuruluşların şeffaf biçimde çalışıp çalışmaması yöneticilerin inisiyatifine kalmıştır.

Katılımcılara şeffaflık ve denetim konusunu test etmek üzere kurumlarının yeterince denetlenip denetlenmediği sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya gelen cevaplara göre meslek kuruluşlarının yeterince denetlendiğini düşünenlerin oranı yüzde 55 civarındadır. Bu oran aslında meslek kuruluşlarında denetimin sorun-

lu oluşunu göstermektedir. Kurumların yeterince denetlenmediğini düşünenlerin oranı fazla yüksek olmamakla (%26) birlikte bu konuda fikir belirtmeyenleri (%19) dikkate alarak bir değerlendirme yaptığımızda denetim konusunun meslek mensuplarında sorunlu bir alan olarak algılandığı sonucuna varabiliriz.

	Oldukça iyi denetleniyor	Biraz denetleniyor	Pek denetlenmiyor	Hiç denetlenmiyor	Fikir belirtmeyen	Toplam
TÜRMOB	43,0	26,0	9,0	12,0	10,0	100
TESK	18,3	21,7	15,0	25,3	19,7	100
TTB	33,5	29,0	9,5	5,5	22,5	100
TDB	42,0	20,5	9,0	13,0	15,5	100
TEB	34,0	30,0	5,0	10,0	21,0	100
TBB	33,5	31,0	12,0	10,5	13,0	100
TMMOB	30,4	30,8	7,6	18,0	13,2	100
TZOB	20,0	36,0	13,1	12,0	18,9	100
TOBB	17,0	16,3	15,7	18,0	33,0	100
Ortalama	28,4	26,8	11,2	14,5	19,1	100

Tablo 8: Odanızın yeterince denetlendiğini düşünüyor musunuz?

Denetim konusunda diplomaya dayalı mesleklerle sermâyeye dayalı meslekler arasında belirgin bir farklılık vardır (F: 5,8, df: 8, $P \leq ,000$). Diplomaya dayalı mesleklerde kurumların oldukça fazla veya biraz denetlendiğini düşünenlerin oranı yüzde 60'lar civarındadır. Hatta bu oran TURMOB'da yüzde 74'e kadar çıkabilmektedir. Dolayısıyla diplomaya dayalı mesleklerde denetimin olduğunu düşünenlerin oranı genel ortalamanın üzerindedir. Oysa sermâyeye dayalı mesleklerden TESK ile TOBB'da bu oran belirgin biçimde ortalamanın altındadır. Kurumların oldukça fazla veya biraz denetlendiğine olan inanç TESK'te yüzde 40 civarında seyrederken, bu düşünce TOBB'da yüzde 33'e kadar gerilemektedir. İki kurumda da denetimin olmadığına ilişkin kanaat, denetimin olduğuna ilişkin kanaatten daha yüksektir. Sermâyeye dayalı mesleklerde denetime ilişkin olumsuz düşünce kurumların kurumsal yapısına bağlanabilir.

Meslek kuruluşlarının şeffaflığını ölçmek üzere araştırmaya katılanlara ayrıca meslek kuruluşlarının gelirleriyle ilgili sorular sorulmuştur. Bu sorulardan biri odanın aylık geliri hakkında olmuştur. Katılımcılara bu yönde

sorulan soruya gelen cevaplardan anlaşıldığına göre üyelerin büyük bir kısmı odalarının aylık ne kadar gelirinin olduğunu bilmiyorlar. Odalarının aylık ortalama ne kadar gelirinin olduğunu bilenlerin oranı yalnızca yüzde 14 düzeyindedir. Geriye kalanlar, başka bir deyişle üyelerin yüzde 86’sı odasının geliri hakkında herhangi bir bilgi sâhibi değildir. Odaların ne kadar gelirinin bulunduğu konusu üyelerden çok, odaların sorumluluğunda olan bir durumdur. Odaların tüm bilançolarını şeffaf biçimde tüm üyelerine duyuracak şekilde açıklamaları gerekir. Üyelerin bilgilenebilmesi de doğal olarak ancak böyle bir süreçle mümkün olabilir.

	Evet biliyorum	Hayır bilmiyorum	Toplam
TÜRMOB	18,5	81,5	100
TESK	10,7	89,3	100
TTB	16,5	83,5	100
TDB	21,0	79,0	100
TEB	18,5	81,5	100
TBB	14,5	85,5	100
TMMOB	14,4	85,6	100
TZOB	10,6	89,4	100
TOBB	4,7	95,3	100
Ortalama	13,5	86,5	100

Tablo 9: Odanızın aylık yaklaşık olarak ne kadar gelirinin olduğunu biliyor musunuz?

Odaların gelirleri hakkında bilgilenebilmenin en düşük olduğu veya yüksek olduğu meslek kuruluşları hangileridir? Bu konuya ilişkin analizlere bakıldığında meslek kuruluşları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır (F: 5,7, df: 8, $P < ,000$). Sermâyeye dayalı meslek kuruluşlarında odaların geliri hakkında bilgi sâhibi olmama oranı sermâyeye dayalı mesleklere göre daha fazladır. Diplomaya dayalı mesleklerde odaların gelirleri hakkında bilgi sâhibi olmayanların oranı yüzde 79-86 arasında değişirken, bu oran sermâyeye dayalı mesleklerde yüzde 89-95 aralığına kadar yükselmektedir. Sermâyeye dayalı meslek kuruluşlarında çok sayıda üye bulunduğu için bilgilendirmenin mümkün olmayabileceği düşünülebilir. Zira

ilgili bölümlerde ifade edildiği gibi sermayeye dayalı mesleklerde faaliyet gösteren odaların üye sayısı 1.2 ile 4.8 milyon arasında değişmektedir. Oysa diplomaya dayalı meslek kuruluşlarının bazıları 20 binlerle ifade edilecek şekilde küçük sayıda üyeye sâhipler. Dolayısıyla bu kuruluşların bütçelerinin üyelerin bilgileri dâhilinde olması daha fazla beklenen bir durumdur.

Meslek kuruluşlarının mâlî şeffaflığını ölçmek için yukarıdaki soruyu tamamlayıcı bir soru olarak araştırmada yer alanlara oda yöneticilerinin maaşları sorulmuştur. Oda gelirleri konusunda olduğu gibi bu konuda da katılımcılar dikkate değer düzeyde bilgi sâhibi değildirlere. Oda yöneticilerinin ne kadar maaş aldığını belinlerin oranı yüzde yalnızca 9 civarındadır. Katılımcıların yüzde 91'i oda yöneticilerinin ne kadar maaş aldığını bilmemektedir. Meslek kuruluşlarının bazılarında piyasa şartlarına göre yüksek sayılı maaşlar alınmaktadır. Meselâ TESK'te hangi yöneticinin ne kadar maaş alacağı yasada belirtilmiştir. Burada asgarî ücret referans olarak alınmış ve oda başkanı asgarî ücretin beş katı kadar maaş alır. Bu maaş TESK Genel Başkanı için asgarî ücretin on katı olarak öngörülmüştür. TBB ve TTB gibi meslek kuruluşlarının bazılarında ise yöneticilere herhangi bir maaş öngörülmemiştir. Ancak unutmamak gerekir ki, meslek kuruluşlarında yöneticilik yapanların tek gelirleri odalardan alınan maaşlar değildir. Yöneticiler odaların değişik faaliyetlerinden gelir elde ederler. Ancak ne bu gelirlerin, ne de yönetici maaşlarının üyeler tarafından bilinmemesi meslek kuruluşlarının şeffaflığıyla ilgili ciddî bir sorunun varlığına işaret eder.

	Evet biliyorum	Hayır bilmiyorum	Toplam
TÜRMOB	12,0	88,0	100
TESK	7,7	92,3	100
TTB	13,0	87,0	100
TDB	12,5	87,5	100
TEB	10,0	90,0	100
TBB	10,5	89,5	100
TMMOB	14,0	86,0	100
TZOB	2,6	97,4	100
TOBB	5,3	94,7	100
Ortalama	9,0	91,0	100

Tablo 10: Oda yöneticilerinin ne kadar maaş aldığını biliyor musunuz?

Meslek kuruluşlarının mâlî yapılarının şeffaflığını ölçmek için son olarak araştırmaya katılanlara “oda gelirlerinin nereye harcandığı konusunda size bilgi veriliyor mu?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bilindiği gibi demokratik toplumlarda kurumların bütçeleri açık ve şeffaf olarak oluşur. Hatta meclislerin bulunduğu kurumlarda bütçeler alternatif görüşler tarafından tartışılır ve gerekli müzakereler yapıldıktan sonra oylama sonucunda karara bağlanır. Gerek yerel yönetimlerin, gerekse ulusal yönetimlerin bütçeleri açık ve şeffaf biçimde tartışılarak ve oylanarak kabûl edilir. Dolayısıyla herkesin bu yönetimlerin belirledi bütçeler hakkında bilgi sâhibi olma şansı bulunmaktadır. Ne var ki, meslek kuruluşlarında böyle bir imkân yoktur. Bütçelerin nasıl oluştuğuna, hangi alanlara harcamaların yapılacağına, kimlerin ne kadar maaş alacağına ilişkin bilgiler üyelerle paylaşılmamaktadır.

Araştırma bulguları bu tezi doğrulayacak niteliktedir. Zira ilgili tabloda görüldüğü gibi araştırmaya katılanların yüzde 67'si oda gelirlerinin nereye harcanacağı konusunda kendilerine bilgi verilmediğini belirtmişlerdir. Kendilerine genelde bilgi verildiğini belirtenlerin oranı yalnızca yüzde 26 düzeyinde görülmektedir. Unutmamak gerekir ki, harcamalar bir kurumun şeffaflığını gösteren en önemli faaliyet alanlarından biridir. Ancak araştırma bulgularına göre meslek kuruluşları bu konuda gerekli saydamlığı gösterememektedirler.

	Genelde veriliyor	Pek verilmiyor	Hiç verilmiyor	Fikir belirtmeyen	Toplam
TÜRMOB	38,0	35,0	21,0	6,0	100
TESK	13,7	25,3	54,0	7,0	100
TTB	37,5	32,0	23,0	7,5	100
TDB	37,5	35,0	21,5	6,0	100
TEB	35,0	36,5	24,5	4,0	100
TBB	32,0	36,0	27,5	4,5	100
TMMOB	27,2	34,0	33,2	5,6	100
TZOB	19,4	31,4	42,0	7,1	100
TOBB	13,3	21,7	56,3	8,7	100
Ortalama	26,2	31,1	36,2	6,5	100

Tablo 11: Oda gelirlerinin nereye harcanacağı konusunda size bilgi veriliyor mu?

Harcamalar konusunda üyelerin bilgilendirilmesi meslekler bazında analiz edildiğinde diplomaya dayalı mesleklerle sermayeye dayalı meslekler arasında belirgin bir farkın olduğu görülür (F: 15,2, df: 8, $P \leq ,000$). Diplomaya dayalı meslek kuruluşlarına bağlı üyeler içinde odaların kendilerine bilgi verdiğini belirtenlerin oranı TMMOB'un dışındaki tüm diplomaya dayalı mesleklerde yüzde 30'un üzerindedir. Oysa bu oran sermayeye dayalı mesleklerde yüzde 13'e kadar düşmektedir. Diplomalı meslekler içinde ortalaması yüzde 30'un altına düşen tek kuruluş yukarıda ifade edildiği gibi TMMOB'a bağlı odalardır.

Kısaca, meslek kuruluşlarının şeffaflığı mâlî yapıları üzerinden test edildiğinde oldukça olumsuz bir tablo ile karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Meslek mensuplarının deneyiminden hareketle, meslek kuruluşlarının mâlî konuda ciddî bir kapalılık içinde buldukları ve şeffaflıktan uzak oldukları sonucuna varabiliriz.

E. Meslek Kuruluşlarında Siyasî Duruş ve Temsil Sorunu

Gerek 1982 anayasası, gerekse meslek kuruluşlarıyla ilgili yasalar meslek kuruluşlarının siyasetle uğraşmasını yasaklamıştır. Meslek kuruluşları Türkiye'deki politikleşme sürecine bağlı olarak 1970'lerde aşırı derecede politize olmuş, bazı meslek kuruluşları belli başlı ideolojilerin âdeta birer üssü hâline gelmişlerdi. Bu nedenle 12 Eylül darbesinden sonra bazı meslek kuruluşları siyasî kimliklerinden dolayı kapatılmışlardı. Buradan hareketle 1982 anayasası meslek kuruluşlarının başta siyasetle uğraşmak olmak üzere, amaçları dışına çıkışını sıkı bir şekilde yasaklayan hükümler getirmiştir. Anayasanın 135. Maddesi bu hususu şu şekilde belirtmiştir: "Meslek kuruluşları, kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamazlar. Amaçları dışında faaliyet gösteren meslek kuruluşlarının sorumlu organlarının görevine, kanunun belirlediği merciin veya Cumhuriyet savcısının istemi üzerine mahkeme kararıyla son verilir ve yerlerine yenileri seçtirilir."

Zorunlu üyeliğe dayalı meslek kuruluşlarının amaçları dışına çıkarak siyasî bir pozisyon takınması ahlâken de doğru değildir. Zira bir meslek kuruluşu içinde değişik siyasî görüşte insanlar bulunmaktadır. Yöneticilerin kendi siyasî görüşlerini kuruma mâl etmeleri bu bakımdan nereden bakılırsa bakılsın gayri ahlâkî bir durumdur. Bu husus aynı zamanda kuruluşların meslek mensuplarını temsil etmesini de engelleyicidir. Demokratik ülkelerde zorunlu üyeliğe dayalı meslek odalarının siyasetle uğraşması sıkı biçimde yasaklanmıştır. Türkiye'de de yukarıda ifade edildiği gibi yasalar meslek kuruluşlarının duruşunu sıkı prensiplere bağlamıştır. Ancak ne yazık ki, pratik-

te meslek kuruluşlarının bu yasaları ihlâl ederek görevleri dışına çıktığına ilişkin tartışmalara yoğun biçimde tanık olmaktadır.

“Oda yöneticilerinin duruşunu siyasî açıdan genel olarak nasıl buluyorsunuz” şeklinde katılımcılara yöneltilen soruya dikkate değer düzeyde olumsuz bir görüş gelmiştir. Katılımcıların yüzde 20’si yöneticileri çok siyasî bulurken, yüzde 34’ü de biraz siyasî bulduğunu belirtmiştir. Bu da katılımcıların yüzde 54’nün kurum yöneticilerinin siyasî davrandığını, siyasetle içli dışlı olduğunu veya kurumlara siyasî kimlik kazandırdığını düşündüğü anlamına gelir. Yöneticileri siyasî bulmayanların oranı ancak yüzde 32 düzeyinde çıkmıştır. Meslek kuruluşlarına siyasî kimlik kazandıranlar veya onları siyasetin dışında tutanlar hiç kuşkusuz yöneticilerdir. Kuruluşlar, yönetimlerini üstlenenlerin tutumlarına göre şekillenirler. Burada ortaya çıkan tabloya göre son derece ciddî bir sorunla karşı karşıya bulunduğumuzu belirtmek gerekir. Yukarıda ifade edildiği gibi meslek kuruluşlarının siyaset dışı olmaları hem anayasanın, hem kendi yasalarının hem de ahlâkî prensiplerin gereğidir. Oysa meslek mensuplarının gözünden bu ilkelerin ciddî biçimde ihlâl edildiği bir tablo ile karşı karşıyayız.

	Çok siyasî buluyorum	Biraz siyasî buluyorum	Pek siyasî bulmuyorum	Hiç siyasî bulmuyorum	Fikir belirtmeyen	Toplam
TÜRMOB	25,0	31,5	13,5	18,5	11,5	100
TESK	16,0	31,3	14,0	15,7	23,0	100
TTB	16,0	40,5	19,5	16,0	8,0	100
TDB	16,5	39,0	20,0	15,5	9,0	100
TEB	10,0	35,5	22,5	22,0	10,0	100
TBB	30,5	37,5	18,5	9,5	4,0	100
TMMOB	24,0	45,6	12,8	12,0	5,6	100
TZOB	25,7	24,0	13,1	16,6	20,6	100
TOBB	15,3	30,7	13,3	16,3	24,3	100
Ortalama	20,0	34,2	15,8	15,8	14,2	100

Tablo 12: Oda yöneticilerinin duruşunu siyasî açıdan genel olarak nasıl buluyorsunuz?

Hangi meslek kuruluşlarında yöneticiler daha fazla siyasî bulunmaktadır? Bu bağlamda yapılan analizlerde iki kuruluş ön plâna çıkmaktadır: TMMOB

ile TBB. TMMOB'a bağlı meslek mensuplarının yüzde 70'i kendi kuruluşlarının yöneticilerini az veya çok siyasî bulurken, bu oran barolarda yüzde 68 düzeyinde seyretmektedir. Bu iki kuruluşun siyasî duruşuna ilişkin tartışmaların medyada da yoğun biçimde yer aldığını unutmamak gerekir. Birçok mimar ve mühendisin, odalarının aşırı siyasî tutumundan dolayı bu odalara mesafeli durduğuna, hatta karşıt görüşte olanların oda yöneticileri tarafından itildiklerine ve dışlandıklarına ilişkin medyada zaman zaman yapılan tartışmalara tanık olmaktadır. Bu konudaki tartışmaların medyada en fazla yoğunlaştığı kurumun hiç kuşkusuz barolar olduğunu belirtmek gerekir. Gerek üst birlik yönetimlerinin, gerekse İstanbul örneğinde olduğu gibi bazı illerdeki baro yönetimlerinin siyasete aşırı biçimde angaje olduğuna ilişkin tartışmalar medyada yoğun biçimde yer almaktadır. Hiç kuşkusuz araştırmaya katılan meslek mensuplarının verdiği bilgiler medyaya yansıyan tartışmaları doğrulayıcı niteliktedir.

Meslek kuruluşlarının siyasî duruşta olmasının çok yönlü olumsuz etkileri içinde bunun temsil konusuna da olumsuz olarak yansıtacağını tahmin etmek güç değildir. Yukarıda ifade edildiği gibi, insanların belli siyasî görüşlere sâhip olması kaçınılmazdır. Ancak burada üzerinde durulması gereken husus, meslek kuruluşlarının kurumsal olarak siyasetin dışında tutulmasıdır. Bunun yolu da kuşkusuz yöneticilerin siyasî tutumdan uzak durmaları, kendi siyasî görüşlerini meslek kuruluşlarına kazandırmamaları, meslek kuruluşlarını herhangi bir siyasî görüşün üssü hâline getirmemeleri, siyasî görüş ve kimlikten hareketle oda üyeleri arasında ayırım yapmamalarıdır. Meslek mensuplarının merceğinden olaya bakıldığında Türkiye'de faaliyet gösteren meslek kuruluşlarıyla ilgili bu noktada iyimser bir tablonun ortaya çıkmadığını belirtmek gerekir.

6. Meslek Kuruluşlarında Üst Birlikler: Siyasî Duruş ve Temsil Sorunu

Yukarıda ifade edildiği gibi meslek kuruluşlarının meslek sâhiplerine en yakın birimi il ve ilçe merkezlerinde kurulmuş olan odalardır. Ancak odalar bir araya gelerek merkezi Ankara'da bulunan üst çatı niteliğindeki birlikleri veya konfederasyonları oluştururlar. Meslekleri ülke düzeyinde ve uluslararası platformlarda temsil eden kuruluşlar bu üst kuruluşlardır. Üst kuruluşların oluşum mekanizması tüm meslek kuruluşlarında birbirine benzer biçimde işlemektedir. Üst kuruluşların ana karar mekanizması genel kurullarıdır. Genel kurullar bazı mesleklerde odaların yönetim kurulu ve başkanlarından, bazı mesleklerde ise odalar tarafından seçilen delegelerden oluşur.

Kamuoyunda birliklerle ilgili şikâyetlerin genel olarak iki noktada yoğunlaştığı söylenebilir. Bunlardan birincisi, birliklerin meslekleri tam olarak temsil edemedikleri hususudur. Özellikle delege sistemine dayalı meslek kuruluşlarında bu sistemden dolayı Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde faaliyet gösteren odalar birliklerin kaderini tâyin edici noktaya gelebilmektedirler. Bu yapının çarpıcı resmini en iyi yansıtan birliklerden biri Barolar Birliği'dir. Barolar Birliği'nin baro başkanları dışındaki toplam 318 delegesinin 79 tanesi İstanbul, 30'u Ankara, 19'u da İzmir delegelerinden oluşur. İstanbul, Ankara ve İzmir delegelerinin toplam delege içindeki oranı %41 düzeyindedir. Buna karşın Doğu ve Güneydoğu'da yer alan 20 il toplam 43 delegeyle Barolar Birliğinde temsil edilir. 20 ilin Barolar Birliği'ndeki oranı ise ancak %13 düzeyindedir. Bu illerin içinde nüfusu bir milyonu aşan Diyarbakır ve Gaziantep gibi illerin bulunduğunu unutmamak gerekir.

Üst birliklerle ilgili kamuoyunda tartışma konusu edilen ikinci husus ise, bu birliklerin siyasî duruşudur. Birlikler zaman zaman hem halkın, hem de meslek mensuplarının aleyhine işleyen politik manevralarda bulunabilmektedirler. Politik tutumları sâdece zıt düştükleri siyasal iktidarlarla mücadelelerinde görülmez, aynı zamanda askerın siyasete aktif biçimde müdâhil olduğu zamanlarda askerın yanında yer alarak militarist bir duruşa kadar uzanmaktadır. Bunun canlı örneklerinden birini askerın aktif biçimde siyasetin içinde yer aldığı ve sivil iktidarın devrilmesinde rol oynadığı 28 Şubat sürecinde TOBB, TESK ve TBB gibi meslek kuruluşlarını temsil eden üst birliklerin bu süreçte aktif biçimde rol oynamasında görülmüştür. Birliklerin siyasal veya militarist bir tutum sergiledikleri zamanlarda kendi tabanlarıyla önemli ölçüde ayrıştıkları, dolayısıyla onları temsil etme kabiliyetini yitirdikleri bilinen bir gerçektir. Araştırmada birliklerle ilgili kamuoyundaki tartışmalar dikkate alınarak, meslek mensuplarının birliklere bakışı değişik sorularla mercek altına alınmıştır.

Üst birliklerle ilgili araştırma konusu edilen konulardan biri birliklerin oluşum süreçleri olmuştur. Birliklerin oluşum sürecinin demokratik olup olmadığı ve birliklerin tüm meslek kuruluşlarını temsil edecek şekilde oluşup oluşmadığı bu bağlamda sorgulanmıştır. İlgili tabloda görüldüğü gibi araştırmaya katılanların ancak yarısı kadarı "odalarının bağlı bulunduğu birliğin veya konfederasyonun demokratik biçimde oluştuğunu" düşünmektedir. Birliklerin oluşma biçiminin demokratik olmadığını düşünenlerin oranı yüzde 30 gibi dikkate alınması gereken bir düzeydedir. Katılımcıların yüzde 17'si bu konuda herhangi bir fikir beyan etmemiştir. Aslında fikir belirtmeyen katılımcıların, birliklerin tam olarak demokratik biçimde oluştuğunu düşünme-

diklerini çıkarsamak mümkündür. Dolayısıyla araştırmada yer alan meslek mensuplarının bu konuda ikiye ayrıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

	Evet	Hayır	Fikir belirtmeyen	Toplam
TÜRMOB	74,4	15,4	10,3	100
TESK	31,1	40,3	28,6	100
TTB	58,8	26,5	14,7	100
TDB	62,2	16,2	21,6	100
TEB	55,1	30,6	14,3	100
TBB	54,3	34,3	11,4	100
TMMOB	57,6	30,5	11,9	100
TZOB	62,5	25,0	12,5	100
TOBB	59,0	27,9	13,1	100
Ortalama	52,8	30,2	17,0	100

Tablo 13: Size göre odanızın bağlı bulunduğu birlik/konfederasyon yönetimi demokratik biçimde oluşuyor mu?

İlgili tablo meslek mensupları bazında incelendiği zaman TESK dışındaki tüm mesleklerde bu konuda pozitif bir kanaatin bulunduğu görülmektedir. En yüksek olumlu görüş TÜRMOB'da görülmektedir. Zira bu birliğe bağlı olan meslek mensuplarının yaklaşık olarak dörtte üçü odalarının bağlı bulunduğu birliğin demokratik biçimde oluştuğunu düşünmektedir. Birliklerin oluşum süreciyle ilgili en olumsuz görüşün TESK'e bağlı meslek mensuplarında yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırmada yer alan TESK'e bağlı üyelerin çoğu odalarının bağlı bulunduğu konfederasyonun demokratik biçimde oluşmadığını düşünmektedir. TESK'in demokratik biçimde oluştuğunu düşünenler (%31) belirgin biçimde demokratik olmadığını düşünenlerden (%43) yüksektir. TESK'e bağlı katılımcıların yüzde 28'nin bu konuda herhangi bir fikir sâhibi olmadığını da dikkate aldığımızda bu tablonun söz konusu kuruluş için ne denli olumsuz olduğu daha iyi anlaşılır.

Üst birliklerin temsil kabiliyetini ayrıntılı biçimde test etmek için katılımcılara ayrıca odalarının bağlı olduğu üst birliğin veya konfederasyonun kendilerini tam olarak temsil edip etmedikleri sorulmuştur. Katılımcılara üst birliklerin kendilerini hangi konularda temsil edip etmedikleri sorulmamış-

tır. Dolayısıyla bu konudaki algı katılımcıların kendisine bırakılmıştır. Kendilerinin birlikler tarafından tam olarak temsil edilmeleriyle odalarının temsil edilmesi arasında doğal olarak bir farklılık ortaya çıkmıştır. Birliklerin kendilerini tam olarak temsil ettiğini belirtenlerin oranı yukarıdaki soruyla aşağı yukarı benzer orandadır. Ancak birliklerin kendilerini tam olarak temsil etmediğini düşünenlerin oranı önceki soruya göre belirgin biçimde fazladır. Katılımcıların yüzde 41'i birliklerin kendi odalarını temsil etmediğini düşünmesine karşın yüzde 49'u birliklerin kendilerini tam olarak temsil etmediklerini belirtmektedirler. Bu verilerden hareketle katılımcıların bir kısmının, odanın temsili ile kendisinin temsili arasında bir farklılığın bulunduğu düşüncesinde olduğunu söyleyebiliriz.

	Evet	Hayır	Fikir belirtmeyen	Toplam
TÜRMOB	46,2	43,6	10,3	100
TESK	29,4	60,5	10,1	100
TTB	47,1	44,1	8,8	100
TDB	62,2	32,4	5,4	100
TEB	49,0	49,0	2,0	100
TBB	41,4	52,9	5,7	100
TMMOB	47,5	45,8	6,8	100
TZOB	43,7	43,9	12,5	100
TOBB	42,6	45,9	11,5	100
Ortalama	42,6	49,2	8,2	100

Tablo 14: Size göre odanızın bağlı bulunduğu birlik/konfederasyon sizi tam olarak temsil ediyor mu?

Konuya meslek kuruluşları düzeyinde bakıldığında önceki tablodan farklı bir dağılımın ortaya çıktığı görülür. Önceki soruda değişik meslek grupları arasında farklılık olmakla birlikte bu farklılık büyük bir varyasyon göstermemekteydi. Oysa burada meslekler arasındaki varyasyon dikkat çekecek düzeydedir. Bu varyasyon hem diplomaya dayalı mesleklerin hem de sermayeye dayalı mesleklerin kendi içlerinde görülmektedir. Sözgelimi TDB'ne bağlı üyelerin yüzde 62'si bu konuda olumlu tablo sergilerken, diplomaya dayalı bir başka meslek grubu olan TBB üyeleri arasında bu oran ortalamasının altın-

da (%41) çıkmıştır. Bu odaya bağlı üyelerin çoğu bağlı buldukları birliğin kendilerini tam olarak temsil etmediğini düşünmektedirler. Benzer bir düşünce de TEB'e bağlı katılımcılarda görülmektedir. Bu odaya bağlı katılımcılar konu bağlamında eşit oranlarda ikiye ayrılmış durumdadır.

Sermâyeye dayalı meslek kuruluşlarına bakıldığında burada olumsuz kanaatin olumlu kanaatten fazla olduğu belirgin biçimde görülmektedir. Sermâyeye dayalı üç meslek kuruluşunda da, birliklerin veya konfederasyonların kendilerini tam olarak temsil etmediğini düşünenlerin oranı, kendilerini temsil ettiğini düşünenlerden daha fazladır. Olumlu düşünenlerle olumsuz düşünenler arasındaki farkın büyük olduğu meslek kuruluşunun önceki soruda olduğu gibi yine TESK olduğunu belirtmek gerekir. Araştırmada yer alan TESK üyelerinin yüzde 61'i konfederasyon yöneticilerinin kendilerini tam olarak temsil etmediğini düşünmektedir. Buna karşı yöneticilerin kendilerini tam olarak temsil ettiğini düşünenlerin oranı yalnızca yüzde 29 düzeyindedir.

Meslek mensupları arasında birliklerin siyasal duruşa sâhip olduğunu düşünenler, bunun böyle olmadığını düşünenlere göre belirgin biçimde daha fazladır. İlgili tabloda görüldüğü gibi araştırmaya katılan meslek mensuplarının yüzde 52'si birlik yöneticilerinin siyasal duruş sergilediğini düşünmektedir. Buna karşın yöneticilerin siyasal duruş içinde olmadığını düşünenlerin oranı ancak yüzde 31 düzeyindedir. Başka bir deyişle, araştırmada yer alanların üçte birinden daha azı birlik yöneticilerinin siyasî olmadığını düşünmektedir. İlgili tabloda görüldüğü gibi katılımcıların yüzde 17'si bu konuda fikir belirtmemiştir. Aslında katılımcıların bu konuda sessiz kalması, onların yöneticilerin siyasî duruşuyla ilgili olumlu bir tutuma sâhip olmadıklarını gösterir. Bu verileri dikkate aldığımızda meslek kuruluşlarının üst birliklerinde ciddî bir temsil, hatta bunun da ötesinde ahlâkî sorun olduğunu söyleyebiliriz. Zira üyelerin doğal olarak farklı siyasî görüşlerde olduğu meslek kuruluşlarının belli bir siyasî tutuma sâhip olması nereden bakılırsa bakılısın ciddî ahlâkî sorunları barındıran bir durumdur.

	Evet	Hayır	Fikir belirtmeyen	Toplam
TÜRMOB	56,4	25,6	17,9	100
TESK	42,0	26,9	31,1	100
TTB	76,5	17,6	5,9	100
TDB	56,8	40,5	2,7	100
TEB	46,9	42,9	10,2	100
TBB	64,3	27,1	8,6	100
TMMOB	57,6	28,8	13,6	100
TZOB	43,8	40,6	15,6	100
TOBB	42,6	34,4	23,0	100
Ortalama	52,2	30,8	17,0	100

Tablo 15: Odanızın bağlı bulunduğu birlik/konfederasyon yöneticilerinin duruşlarını siyasî buluyor musunuz?

Birliklerde siyasî duruş sorunu hangi meslek gruplarında yoğunlaşmaktadır? Bu sorunun cevabına ilgili tabloya yansıyan verilerden hareketle bakıldığında olumsuz kanaatin tüm meslek mensuplarında belirgin olduğu görülmektedir. Söz konusu kanaat bazı meslek kuruluşlarında oldukça yüksek oranda seyrederken, bazılarında nispeten daha düşük oranda seyretse de olumsuz kanaat tümünde olumlu kanaatten belirgin biçimde daha fazladır. Araştırmaya katılan üyelerin en fazla siyasî gördüğü üst birlikler TTB, TBB, TMMOB, TÜRMOB ve TDB gibi diplomaya dayalı kuruluşlardır. Sermâyeye dayalı birlik yöneticilerinin tutumu ve duruşu, diplomaya dayalı olanlara göre daha az siyasî bulunmaktadır.

Diplomaya dayalı meslek kuruluşlarını temsil eden birlikler neden siyasî bir duruşa sâhipler? Bu soru beraberinde “acaba siyasî duruş sâdece yöneticilere ait bir tutum mudur, yoksa meslek mensuplarının kendileri de böyle bir tutuma sâhip midir?” sorusunu da getirmektedir. Kuşkusuz bu sorulara ayrıntılı çalışmalarla cevap bulmak gerekir. Ancak ülkemizde politizasyon düzeyinin son derece yüksek olduğu ve bunun da merkez üssünün üniversiteler olduğu gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda diplomalı mesleklerdeki siyasî duruşun nedeni hakkında ipuçları elde edebiliriz. Türkiye’nin özellikle 1970’lerde yoğun bir politizasyon sürecinden geçtiğini, bu tarihlerde üniversitelerde politik kavgaın bazı üniversitelerde eğitimin önüne geçtiği bilinen

bir gerçektir. Bu dönemde üniversite eğitiminden geçen kuşakların bugün meslek kuruluşlarında yönetici pozisyonunda bulunduğunu göz önünde bulundurduğumuzda meslek kuruluşlarının neden bu denli politik kuruluşlar hâline geldiğini daha iyi anlayabiliriz.

Kısaca, meslek mensuplarının görüşlerinden hareketle meslek kuruluşlarının bağlı olduğu üst birliklerle ilgili değerlendirmeleri birkaç noktada toplayabiliriz: Her şeyden önce birliklerin meslek mensuplarının gözündeki itibarının illerde faaliyet gösteren odalar kadar yüksek olmadığını belirtmek gerekir. Başka bir deyişle meslek mensubu ile bağlı bulunduğu kuruluş arasındaki mesafe açıldıkça meslek mensubunun kendi kurumunu olumsuz olarak değerlendirmesi olasılığında artış görülmektedir. İkinci olarak, meslek mensupları odalarının bağlı bulunduğu birlikleri dikkate değer düzeyde politik kurumlar olarak görmektedirler. Ancak meslek mensuplarının bir kısmı birliklerin siyasî duruşunu sorun olarak görmemektedir. Bunun da Türkiye'deki yüksek politizasyon düzeyiyle bağlantılı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.